

CHÂU PHI TRONG CHIẾN LƯỢC CỦA CÁC NƯỚC LỚN

TRINH CƯỜNG

Châu Phi là châu lục sản sinh ra những nền văn minh lớn của nhân loại, như Ai Cập cổ đại, Ga-na thời kỳ đồ sắt, và các nền văn minh ở Trung, Đông và Tây châu Phi. Với các cao nguyên rộng lớn và những khu rừng ôn đới xanh tươi ở phía Tây và Trung Phi, sa mạc rộng lớn nhất thế giới ở phía Bắc, châu Phi được xem là châu lục có tiềm năng to lớn về tài nguyên và nhân lực.

Thiên nhiên đã ban tặng cho châu Phi những đồng cỏ xanh tươi và những động vật quý hiếm như hươu cao cổ, sư tử, hổ, voi và nhiều động vật quý hiếm khác. Ngoài ra, châu Phi còn được biết đến bởi dòng sông Nin dài nhất thế giới, các khu bảo tồn quốc gia - những địa điểm có sức thu hút khách du lịch. Châu Phi còn có nguồn khoáng sản phong phú như đồng, kim cương, vàng, u-ra-ni-um, bô-xít, sắt và dầu mỏ.

Sự phong phú về tài nguyên cũng là nguyên nhân khiến cho châu Phi một thời trở thành nơi bị các nước châu Âu tranh giành làm thuộc địa. Sau những cuộc đấu tranh kéo dài trong nhiều năm, nhân dân châu Phi đã giành được quyền làm chủ lục địa của họ. Cùng với thời gian, châu Phi đang "thay da đổi thịt", và hiện nay, các nước trong khu vực đang thực hiện công cuộc xóa đói giảm nghèo, đẩy mạnh cải cách, liên kết khu vực, thu hút đầu tư, viện trợ phát triển từ các nước lớn.

Hiện nay, châu Phi được các nước lớn quan tâm bởi các nguyên nhân:

Thứ nhất, Mỹ và các nước phương Tây rất lo ngại một số chính phủ ở châu Phi bị chủ nghĩa khủng bố lôi kéo và lợi dụng có thể trở thành "thiên đường" của chủ nghĩa khủng bố.

Thứ hai, dân số châu Phi vẫn tiếp tục tăng nhanh bất chấp đại dịch AIDS. Hiện nay dân số

châu Phi là 861 triệu người, nhưng theo dự báo của Liên hợp quốc năm 2005 sẽ lên tới 1,289 tỉ người và năm 2050 tới 1,883 tỉ người, chiếm hơn 20% dân số thế giới (hiện nay là 13,6%). Từ đó vai trò kinh tế của châu Phi cũng tăng lên.

Thứ ba, châu Phi là kho tài nguyên vô tận. Chẳng hạn như Nam Phi chiếm 88% trữ lượng platin, 72% trữ lượng crôm, 80% trữ lượng măng-gan, 30% trữ lượng ti-tan, 44% trữ lượng va-na-di (một loại kim loại có màu trắng, đôi khi được dùng để chế tạo hợp kim thép), 29% trữ lượng kẽm... của thế giới; Ghi-nê chiếm 30% trữ lượng bô-xít của thế giới; Bốt-xoa-na chiếm 24% trữ lượng kim cương của thế giới; Dim-ba-bu-ê chiếm 12% trữ lượng crôm của thế giới; Công-gô có các mỏ đồng, vàng rất lớn chưa được khai thác. Ngoài ra châu Phi có tiềm năng dầu mỏ không kém vùng Vịnh Trung Đông. Riêng ở Bắc Phi, thu nhập từ dầu mỏ đã chiếm tới 45% GDP của toàn châu lục.

II

1. Châu Phi trong chiến lược của Mỹ

Chiến lược của Mỹ ở châu Phi nhằm 3 mục tiêu. *Thứ nhất*, thúc đẩy dân chủ theo chủ thuyết "khuếch tán" các giá trị kiểu Mỹ. *Thứ hai*, thúc đẩy mở cửa thị trường, tự do hóa buôn bán để mở ra cơ hội làm giàu cho các công ty Mỹ. *Thứ ba*, tăng cường sự hiện diện của Mỹ, kể cả quân sự, ở một châu lục được Mỹ coi là trọng điểm trong cuộc chiến chống khủng bố toàn cầu. Tuy nhiên, dầu mỏ mới là mục tiêu số một của Mỹ. Điều này chính báo chí phương Tây từng bình luận. Phó Tổng thống Mỹ, Đ. Chen-ny, trong một báo cáo về năng lượng quốc gia cũng tuyên bố, dầu khí của châu Phi sẽ là một trong những nguồn năng lượng bền vững của Mỹ. Vì thế, Mỹ đang tìm mọi cách tăng cường sự hiện diện và gây ảnh hưởng nhằm tiến tới kiểm soát tài nguyên dầu mỏ của "lục địa đen".

Tháng 7-2003, Tổng thống Mỹ G. Bu-sơ đã có chuyến thăm 5 nước châu Phi, gồm Xê-nê-gan, Nam Phi, Bốt-xoa-na, U-gan-đa và Ni-giê-ri-a. Chuyến đi này của G. Bu-sơ được sắp xếp và bố trí rất kỹ lưỡng vì Mỹ muốn đạt được những mục tiêu quan trọng:

Một là, Mỹ muốn đóng vai trò "Người cứu thế châu Phi". Về viện trợ kinh tế, trước chuyến thăm, G. Bu-sơ cho công bố khoản viện trợ 15 tỉ USD trong 5 năm để phòng chống đại dịch HIV/AIDS, trong đó có 12 nước trọng điểm. Thông qua viện trợ này, Mỹ hy vọng trở thành nước chủ yếu giúp người dân châu Phi trừ nạn dịch và giành được nhân tâm.

Hai là, kêu gọi các nước châu Phi ủng hộ Mỹ trong cuộc chiến chống khủng bố. Những thông tin của CIA cho biết có không ít những kẻ khủng bố là người châu Phi. Vì vậy, Mỹ cần xây dựng hệ thống chống khủng bố ngay tại "sào huyệt" này.

Ba là, Mỹ muốn giành quyền kiểm soát dầu mỏ châu Phi sau khi khống chế được nguồn dầu mỏ Trung Đông. Các nước nằm quanh vịnh Ghi-nê có nguồn dầu mỏ phong phú. Bởi vậy, kiểm soát được nguồn dầu mỏ châu Phi là Mỹ cơ bản có thể kiểm soát được nguồn dầu mỏ thế giới...

Ngoài ra, từ tháng 4-2004, G. Bu-sơ đã quyết định cho phép các công ty Mỹ tiếp tục phần lớn hoạt động buôn bán với Li-bi và mua dầu thô của Li-bi sau khi nước này từ bỏ chương trình vũ khí hủy diệt hàng loạt (WMD). Các nhà phân tích cho rằng, các công ty được hưởng lợi nhiều nhất từ động thái này là các công ty dầu mỏ Mỹ.

2. Châu Phi trong chiến lược của Anh

Ngoài mục tiêu chống khủng bố, châu Phi là nơi mà nước Anh muốn thể hiện vai trò "nhà giàu" để thông qua đó nâng cao hình ảnh quốc tế của họ. Bởi vì, các nước phát triển đã từng bị chỉ trích là không hề đoái hoài tới châu Phi nghèo đói và bệnh tật. Vào năm 2004, Anh đã thành lập Ủy ban về châu Phi, có kế hoạch hỗ trợ các nước châu Phi phát triển. Ủy ban này vừa lập một kế hoạch đầy tham vọng, được gọi là "Kế hoạch Mác-san châu Phi", nhằm tăng thêm hàng tỉ đô la viện trợ hàng năm cho châu Phi. Thủ tướng Anh T. Ble rất ủng hộ kế hoạch này, bởi việc giúp các nước nghèo sẽ giúp ông ta lấy lại được uy tín sau cuộc chiến tranh I-rắc năm 2003. Bộ trưởng Tài chính Anh, G. Brao, đề xuất một kiến nghị phát hành trái phiếu đặc biệt

để huy động vốn bằng tiền mặt. Theo đó sẽ lập ra một cơ quan mới để vay tiền trên thị trường tài chính. Các khoản vay này sẽ được thanh toán thông qua ngân sách viện trợ từ các nước giàu. Kế hoạch của ông Brao không chỉ gây nên sự dè dặt mà cả sự phản đối, chủ yếu từ Mỹ. Nếu Mỹ trả lời "không" thì cũng có nghĩa là kế hoạch của ông Brao không được chấp thuận. Sở dĩ như vậy vì kế hoạch của G. Brao đụng chạm tới kế hoạch viện trợ của Mỹ, cũng đề nghị tăng viện trợ cho châu Phi, nhưng để nhận được viện trợ, các nước châu Phi phải đạt được các tiêu chí của Mỹ về năng lực điều hành và chống tham nhũng, ngoài ra các nước này còn phải hợp tác với Mỹ trong cuộc chiến chống khủng bố.

Tuy nhiên, Anh không chỉ thể hiện sự hảo tâm mà muốn thông qua đó để tăng cường bán vũ khí cho châu Phi. Báo Người quan sát (Observer), số ra ngày 12-6-2005 cho biết, số tiền mà Anh thu được nhờ bán vũ khí sang châu Phi hàng năm đã lên đến 1 tỉ bảng (khoảng 1,82 tỉ USD), tăng gấp 4 lần từ năm 1999 đến năm 2004. Các nhà vận động cho chương trình cấm buôn bán vũ khí và một số nghị sỹ Anh cho hành động trên là không thể chấp nhận được vào thời điểm chính phủ Anh đang đầu tư nhiều "vốn chính trị" để giảm đói nghèo ở châu Phi. Người phát ngôn của đảng Dân chủ tự do và phụ trách vấn đề phát triển quốc tế của Anh cho rằng, thật bất thiêu khi chính phủ Anh đang tập trung nỗ lực giảm nợ cho châu Phi, nhưng đảng sau lại tăng cường hoạt động buôn bán vũ khí.

3. Châu Phi trong chiến lược của Pháp

Pháp là nước có ảnh hưởng lâu đời và mạnh mẽ ở châu Phi. Khác với nhiều nước thực dân trước đây, Pháp vẫn rất quan tâm đến các vùng lãnh thổ truyền thống của họ (thậm chí đôi khi còn tiếp tục triển khai quân đội ở đó) và vẫn có ảnh hưởng rõ ràng đến chính sách đối ngoại của các nước thuộc địa cũ. Chính sách của Pháp ở châu Phi bao gồm 3 yếu tố: ngôn ngữ và văn hóa; địa - chính trị; và kinh tế. Chính sách của Pháp đối với nước Cộng hòa nhỏ bé Ga-bông, một nước có trữ lượng lớn dầu lửa trên đất liền và ngoài biển (được gọi là Cô-ôét của châu Phi), chính là một ví dụ thuyết phục về chính sách mang động cơ kinh tế của Pháp ở châu Phi. Hiện nay vai trò truyền thống của Pháp ở châu Phi đang bị Mỹ thách thức. Thậm chí một nước gần gũi với Pháp là Xê-nê-gan (nước nói

tiếng Pháp duy nhất ở châu Phi) cũng có vẻ ngã theo Mỹ. Theo các con số thống kê, Mỹ đã vượt Pháp để trở thành nước đầu tư lớn nhất vào châu Phi (khoảng 66 tỉ USD năm 2002).

Để giành lại vị thế ở châu Phi, Pháp đã thực hiện nhiều biện pháp, trong đó có tăng cường quan hệ với các nước châu Phi, đặc biệt là Nam Phi. Pháp là một trong những bạn hàng quan trọng nhất của Nam Phi, đứng thứ 7 về nhập khẩu và thứ 9 về xuất khẩu. Pháp và Nam Phi đã hợp tác trong việc giải quyết cuộc xung đột ở vùng Hồ lớn, đặc biệt là trong những nỗ lực hòa bình ở Bu-run-đi và CHDC Công-gô, nơi Pháp dẫn đầu lực lượng gìn giữ hòa bình của Liên hợp quốc. Pháp và Nam Phi cũng là đồng minh trong việc phản đối cuộc chiến tranh I-rắc của Mỹ... Ngoài ra, Pháp còn tăng cường quan hệ với Tuy-ni-đi và các nước châu Phi khác. Đặc biệt, từ tháng 5-2005, Pháp đã nối lại quan hệ chặt chẽ với Li-bi.

4. Châu Phi trong chiến lược của Nga

Quan hệ Nga - châu Phi đã có truyền thống lâu dài. Nhiều nước châu Phi trước đây có quan hệ tốt đẹp với Liên Xô. Từ thập niên 60 đến hết thập niên 80 của thế kỷ XX, nhiều sinh viên châu Phi đã học tại các trường đại học và viện nghiên cứu của Liên Xô. Sau khi Liên Xô sụp đổ, chính sách đối ngoại của Nga thay đổi, không còn chú trọng nhiều đến châu Phi. Năm 2001, Tổng thống Nga, V. Pu-tin, cũng có kế hoạch thăm một số nước châu Phi như Ai Cập, Nam Phi và Li-bi, nhưng chuyến đi đó đã bị hoãn lại, do nhiều lý do, trong đó có sự kiện 11-9-2001 ở Mỹ.

Tuy nhiên, tiếp nối truyền thống quan hệ trước đây, Nga đã hỗ trợ nỗ lực của các nước châu Phi trong việc tìm kiếm cơ chế phát triển bền vững, chiến đấu chống nghèo khổ và hội nhập vào kinh tế thế giới. Nga đã thực hiện những bước đi vững chắc để phát triển quan hệ với từng nước châu Phi và các tổ chức khu vực và tiểu khu vực. Kể từ năm 2001, Nga tiếp tục viện trợ nhân đạo cho nhiều nước châu Phi. Cùng với nhiều nước khác, Nga cũng đồng ý xóa nợ cho các nước châu Phi nghèo nhất, và tiếp tục hợp tác với các nước châu Phi trên nhiều lĩnh vực, kể cả chương trình "Đối tác mới vì sự phát triển của châu Phi".

Nhân Ngày châu Phi (25-5-2004), Tổng thống Nga, V. Pu-tin, đã gửi một bức thông điệp chúc mừng đến nhân dân châu Phi. Bức thông điệp viết:

"Một phần quan trọng trong chính sách đối ngoại của Nga là phát triển đối thoại chính trị và hợp tác cùng có lợi với các nước châu Phi trên các lĩnh vực thương mại, kinh tế, khoa học, công nghệ và văn hóa. Chúng tôi tin tưởng rằng, việc hợp tác gần gũi sẽ giúp chúng ta sử dụng được tiềm năng đối tác to lớn đầy đủ".

Ngày 26-4-2005, Tổng thống Nga, V. Pu-tin, đã có chuyến thăm chính thức Ai Cập hai ngày, chuyến thăm chính thức đầu tiên của một nguyên thủ quốc gia Nga tới Ai Cập; và mới đây đi thăm An-giê-ri. Tuy nhiên hiện nay, với tư cách là một thành viên của nhóm "Bộ tứ" đồng bảo trợ cho tiến trình hòa bình Trung Đông, có lẽ Nga muốn khẳng định vai trò và gia tăng ảnh hưởng ở Trung Đông nhiều hơn là châu Phi.

5. Châu Phi trong chiến lược của Trung Quốc

Quan hệ giữa Trung Quốc và châu Phi đã có lịch sử nửa thế kỷ. Mặc dù có những tổn thất nhất định ở cuối những năm 60, thế kỷ XX, do ảnh hưởng của Cách mạng văn hóa, nhưng về cơ bản, quan hệ đó luôn phát triển tốt đẹp và được tăng cường trong những năm gần đây. Năm 2004, Chủ tịch Trung Quốc, Hồ Cẩm Đào, đã đi thăm ba nước châu Phi là Ai Cập, An-giê-ri và Ga-bông.

Với Trung Quốc, châu Phi là một thị trường ổn định. Thị phần của châu Phi trong nền ngoại thương Trung Quốc tuy còn yếu nhưng đã gia tăng đáng kể. Trước đây, trao đổi song phương chỉ chiếm 2% giá trị ngoại thương của Trung Quốc và 5% giá trị ngoại thương của châu Phi. Nhưng từ năm 1991 đến năm 2002, giá trị này đã tăng tới 700%. Thêm vào đó, là nước tiêu thụ và nhập khẩu dầu lớn thứ hai thế giới, hiện Trung Quốc đang tìm kiếm những nguồn cung cấp mới. Châu Phi với tiềm năng dự trữ dầu lớn thứ hai thế giới đã trở thành mục tiêu ưu tiên của Trung Quốc.

Hiện nay, Trung Quốc đã can dự toàn diện vào châu Phi. Sự can dự này chủ yếu được thực hiện bằng con đường thương mại, đầu tư và đẩy mạnh các chương trình chính trị, kinh tế. Trung Quốc đặc biệt quan tâm mở rộng quan hệ thân thiện với các nước sản xuất dầu mỏ ở châu Phi như An-giê-ri, Ảng-gô-la, Ni-giê-ri-a và Xu-đăng. Trung Quốc tăng cường can dự với các nước châu Phi bằng các khoản viện trợ kỹ thuật và giảm nợ nhằm thực hiện chiến lược xây dựng ảnh hưởng đối với khu vực. Mười năm qua, Bắc Kinh đã ký hơn 30 thỏa thuận

khung liên quan đến các khoản cho vay tới hơn 20 nước châu Phi. Một số sự án - được các khoản "cho vay mềm" tài trợ - đã đạt được thành công ấn tượng như: thăm dò dầu mỏ ở Xu-đăng, cải tạo đường sắt ở Bốt-xoa-na, hợp tác phát triển nông nghiệp với Ghi-nê, khai thác và chế biến gỗ ở Ghi-nê Xích đạo, xây dựng nhà máy xi măng ở Dim-ba-bu-ê... Các nhà quyết sách của Bắc Kinh coi sức mạnh kinh tế của các nước châu Phi và Trung Quốc là sự bổ sung cho nhau. Họ khẳng định, Trung Quốc có thể cung cấp công nghệ, kinh nghiệm quản lý và vốn cho các nước châu Phi; ngược lại, các nước châu Phi có thể cung cấp cho Trung Quốc các nguồn tài nguyên quý giá.

Nỗ lực phát triển quan hệ mới với châu Phi của Trung Quốc đang tạo nên thách thức to lớn cho Mỹ và các nước phương Tây. Tại Hội nghị Á - Phi (tháng 4-2005), Chủ tịch Trung Quốc, Hồ Cẩm Đào, đã gặp gỡ các nguyên thủ các nước châu Phi để thảo luận về tăng cường hợp tác kinh tế, buôn bán và giúp đỡ kinh tế cho các nước châu Phi.

III

Một nguyên nhân quan trọng khiến cho châu Phi được các nước lớn quan tâm là do vùng Vịnh - nguồn cung cấp dầu chủ yếu của thế giới - tiềm ẩn những biến động khó lường. Do đó, châu Phi với tiềm năng dầu mỏ to lớn đã trở thành nguồn cung cấp bổ sung và thay thế trong hiện tại và tương lai. Để lôi kéo các nước châu Phi không chỉ giàu tài nguyên dầu lửa về phía mình, các nước lớn, đặc biệt là các nước phương Tây, đều sử dụng con bài hợp tác kinh tế - viện trợ. Tuy nhiên, số tiền họ bỏ ra thật nhỏ nhoi so với lợi ích họ khai thác được. Hiện nay, mặc dù đã bước vào thời kỳ hậu công nghiệp, lượng tiêu thụ nguồn tài nguyên tuy giảm tương đối, nhưng các nước tư bản phát triển vẫn là những nước tiêu thụ chủ yếu nguồn tài nguyên thiên nhiên của châu Phi. Ví dụ, dân số Mỹ chỉ chiếm 5% dân số thế giới, nhưng lượng tiêu thụ dầu lửa chiếm tới 30% của cả thế giới. Bình quân tiêu thụ xăng dầu hàng năm tính theo đầu người của Mỹ tới 3,17 tấn, đứng hàng đầu thế giới. Ngoài dầu lửa, Mỹ còn nhập lượng lớn khoáng sản của châu Phi, như quặng đồng của Dăm-bi-a, kim loại quý hiếm của Nam Phi. Các nhà kinh tế thế giới cho biết, tất cả các công ty xuyên quốc gia Mỹ đều tiến hành khai thác tại những khu vực giàu tài nguyên của châu Phi.

Các nước phương Tây và Nhật Bản cũng đổ tới châu Phi để khai thác tài nguyên, phục vụ cho nhu cầu tiêu thụ ngày càng tăng. Hiện nay, lượng tiêu thụ nhôm bình quân đầu người của Nhật Bản và Đức từ 17 kg tới 20 kg, gấp 4, 5 lần mức tiêu thụ bình quân của thế giới, trong đó chủ yếu nhập khẩu từ châu Phi.

Số liệu thống kê của các tổ chức kinh tế thế giới cho biết, trong thế kỷ XX, Mỹ đã tiêu thụ tổng cộng 35 tỉ tấn dầu lửa, hơn 7 tỉ tấn đồng, hơn 200 triệu tấn nhôm, trong đó đồng và nhôm chủ yếu nhập từ châu Phi. Từ thập niên 50 đến thập niên 80 của thế kỷ XX, Nhật Bản tiêu thụ hơn 8 tỉ tấn dầu lửa, hơn 40 triệu tấn đồng, hơn 60 triệu tấn nhôm, trong đó đồng và nhôm chủ yếu nhập từ châu Phi. Các nước phương Tây khác trong thời gian này cũng tiêu thụ một lượng tương đương Nhật Bản, chủ yếu cũng nhập từ châu Phi. Vì vậy, hiện nay đang có dư luận đòi hỏi Mỹ và các nước phát triển phải có trách nhiệm với châu Phi để giúp châu lục này thoát khỏi đói nghèo và lạc hậu.

Tại Hội nghị Thượng đỉnh G8 năm 2005 tại Xcốt-len, các nước G8 đã ra tuyên bố chung cam kết tăng viện trợ cho châu Phi từ 25 tỉ USD/năm hiện nay lên 50 tỉ USD/năm vào năm 2010. Các nhà lãnh đạo G8 cũng tuyên bố xóa nợ cho 18 nước nghèo nhất thế giới, trong đó có 14 nước châu Phi. Tuy nhiên, các nước châu Phi đang lạc quan một cách thận trọng vì khoản viện trợ 50 tỉ USD nói trên đều kèm theo điều kiện, và chưa đến 20 trong số 50 tỉ USD nói trên là tiền viện trợ mới, còn lại là số tiền tái phân bổ trong ngân sách viện trợ hiện nay. Dư luận cũng cho rằng, việc thông báo khoản viện trợ 50 tỉ USD là quá muộn; nếu các nhà lãnh đạo G8 thật sự nghiêm túc trong việc biến đói nghèo thành quá khứ thì họ phải cung cấp tiền ngay từ bây giờ chứ không phải trong 5 năm. Hơn nữa, các nước phát triển cần phải chấm dứt trợ cấp xuất khẩu nông sản càng sớm càng tốt. Bởi vì, đa số các nước đang phát triển, trong đó có ở châu Phi, là những nước có nền kinh tế chủ yếu dựa vào nông sản bị đẩy bật ra khỏi thị trường vì trợ cấp nông sản của các nước phát triển. Buôn bán toàn cầu của châu Phi đã giảm từ 6% trong những năm 80 của thế kỷ XX xuống còn 2% hiện nay. Vì vậy, nhiều nước châu Phi mong muốn cải cách hệ thống thương mại quốc tế hơn là tăng viện trợ phát triển. □